

Taistolaisuus ja vallankumouksen pelko

■ Nuortaistolaisuus, opiskelijoiden, koulu-laisten ja kulttuuriväen radikalismien kana-voituminen SKP:n stalinistisen vähemmistöfraktion kannatuksiksi 1970-luvun alkuvuosina, kuuluu Suomen lähihistorian eniten jälkikäteistä ällistelyä aiheuttaneisiin ilmiöihin. Aihetta on tutkittu akateemisesti jo pitkään, mutta liikkeen taustaa, luonnetta ja merkitystä ei ole vielä tyydyttävästi ymmärretty ja selitetty. Taistolaisuuden muistelu herättää vahvoja tunteita ja värikästä polemiikkaa.

Kuluneena vuonna taistolaisuus on ollut esillä lukuisissa kiinnostavissa puheenvuoroissa. Aihetta ovat käsitelleet *Taistolaisuuden mustaa kirjaa* kirjoittava, *Tiedonantajan* vapputervehdyksiin aikanaan osallistunut toimittaja Ilkka Kylävaara (*Kanava* 3/2004), entinen taistolaisopiskelija, tohtori Heikki Mäki-Kulmala (*Kanava* 3/2004, *Helsingin Sanomat* 23.5.2004), Tampereen yliopiston historian emeritusprofessori ja kokoomusaktiivi Seikko Eskola (*HS* 30.5.2004), kokoomuksen eduskuntaryhmän puheenjohtaja Ben Zyskowitz (*Ylioppilaslehti* 8/2004, *HS* 30.5.2004) sekä suojelupoliisin erikoistutkijana työskentelevä poliittisen historian dosentti Kimmo Rentola, entinen *Toveri*-lehden, nykyinen *Historiallisen Ai-*

kakauskirjan toimittaja (artikkelissa ”Kevään 1968 isänmaan toivot” Sakari Saaritsan ja Kari Teräksen toimittamassa teoksessa *Työväen verkostot*). Tässä lehdessä taistolaisuuden historiasta kirjoittaa Tampereen yliopiston sosiologian laitoksen tutkija Anna Kontula.

Paremman maailman rakentajat?

Keskusteluun on osallistunut myös taistolaisuudesta väitöskirjaa valmisteleva Jukka Relander *Ylioppilaslehdessä* (7/2004) haastattelussa. Hänen mukaansa taistolaisten tavoitteena pitäisi ymmärtää olleen parempi yhteiskunta, jonka saavuttamiseksi he tosin ”olivat valmiita käyttämään keinoja, jotka eivät jälkikäteen vaikuta hyväksyttäviltä”. Sen sijaan taistolaisuutta ei ”kannata tarkastella siitä näkökulmasta, että heidän tavoitteenaan olisi ollut diktatorinen, omia kansalaisia vainoava järjestelmä”.

Taistolaiset kuitenkin julistivat ehdoton uskollisuutta juuri tuollaiseksi hyvin tiedetylle järjestelmälle eli Neuvostoliitolle. He eivät vain vaienneet Neuvostoliiton ihmisoikeusrikoksista vaan aktiivisesti puolustivat niitä: yksipuoluediktaturia, toisinajattelijoiden vainoa, vankiloiden ja mielisairaaloiden verkostoa sekä väkivaltaa satelliitti-

maiden itsenäistymispyrkimyksiä vastaan. Suomalaisen kommunismin linjakoko repe- si ammolleen juuri Tšhekkoslovakian mie- hitystä koskevasta kiistasta: taistolaiseksi ja stalinistiseksi kutsutun vähemmistön muo- dostivat miehityksen puolustajat.

Relanderin näkemys taistolaisten tavoit- teista voi kuulostaa yhtä omituiselta kuin sosiologi Matti Virtasen teoksen *Fennoma- nian perilliset* väite, että taistolaisuuden kansallinen päämäärä oli pelastaa Suomi myöntymällä Tšhekkoslovakian miehityksen jälkeisessä tilanteessa täydelliseen lojaali- suuteen Neuvostoliittoa kohtaan. Molem- pien selitykset kuulostavat samantapaisilta, vaikkakin poliittiselta etumerkiltään päin- vastaisilta jälkikäteispuolusteluilta kuin toh- tori Jussi Niinistön tuoreessa kirjassa *La- puan liike* esittämä ajatus, että muilutukset olisivat edistäneet kansallista eheytymistä ja talvisodan hengen syntyä. Ei ihme, että tais- tolaisten ymmärtämisestä helposti provosoit- tuva Ben Zyskowicz kirjoitti Relanderille laajan vastineen.

Relanderin ja Virtasen tulkinnat taistolai- suuden ytimestä eivät kuitenkaan ole täy- sin absurdeja, vaikka nuorstalinistit väitti- vät Neuvostoliittoa demokraattisemmaksi ja paremmin kansalaisten oikeuksia toteutta- vaksi kuin Suomea sekä halveksivat kaik- kia itänaapurin mallista etäisyyttä ottanei- ta. Toisin kuin Zyskowicz olettaa, tästä ei vielä seuraa, että taistolaiset olisivat todel- la aktiivisesti pyrkineet toteuttamaan saman- laisen järjestelmän myös Suomessa. Heidän puheensa vallankumouksesta ja reseptinsä ihanneyhteiskunnan toteuttamiseksi sosia- listisessa Suomessa jäivät epäkonkreettisiksi.

Vastustajat tietenkin epäilivät salahankkei- ta, mutta mitkään lähdelöydöt eivät ole tois- taiseksi näitä epäilyksiä tukeneet.

Nuortaistolaisuus jäi radikaaliksi protes- tiliikkeeksi, jonka pääasiallisena käyttövoi- mana olivat Vietnamin sodan ja Chilen so- tilasvallankaappauksen kaltaiset kuohutta- vat maailmantapahtumat sekä erilaiset suo- malaisen yhteiskunnan epäoikeudenmukai- siksi koetut piirteet. Neuvostoliiton uskot- tiin, naiivisti kylläkin, tukevan epämääräi- sesti edistykseksi määriteltyä toimintaa sekä kotimaisissa että kansainvälisissä ky- symyksissä. Taistolaisliikkeen kannattajien valtaosa voidaan luokitella lähinnä hyödyli- siksi idiooteiksi, Neuvostoliiton myötä- juoksijoiksi. Kommunistisen diktatuurin määrätietoisia suunnittelijoita oli vähän. Diktatoriset otteet taisivat tuntua lähinnä Zyskowiczin kanssa kamppaileiden järjes- tögangsterien menettelytavoissa.

Silti Relander kaunistelee tosiasioita, kun hän tulkitsee nuorstalinistit paremman maail- man rakentajiksi, joiden virhe rajoittui jäl- kikäteeseen paheksuttaviksi osoittautuneiden keinojen kannattamiseen. Ensinnäkään neu- vostokommunistien käyttämät keinot eivät olleet paheksuttavia vain jälkikäteen. Neu- vostoliiton ja muiden kommunistimaiden myös Stalinin kuoleman jälkeen tekemät ihmisoikeusrikokset olivat 1970-luvun alun Suomessa koululaisia myöten hyvin kaik- kien valistuneiden ihmisten tiedossa. Niis- tä eivät julkisuudessa paljon puhuneet muut kuin Kekkosen vastaisen oikeiston edusta- jat ja vasemmiston toisinajattelijat. On kui- tenkin eri asia pidätyä diktatuurin ja vai- non kritiikistä reaalipoliittisista syistä, kuin

julistautua taistolaiskommunistien tapaan aktiivisesti niiden kannattajiksi.

Toiseksi myös 1970-luvulla oli olemassa kaikki edellytykset ymmärtää koko leniniläisen kommunismin moraaliton perusta. Vallankumousoppihan perustui ajatukseen, että tulevan ihanneyhteiskunnan toteuttamiseksi on lupa käyttää häikäilemätöntä väkivaltaa ja uhrata miljoonittain viattomia ihmishenkiä. Leninin usein siteeratun fraasin mukaan ajateltiin, että kun munakasta tehdään, on munia särjettävä.

Kommunistit, natsit ja muut millenaristit

Vertaillessaan kommunismia natsismiin Relander on jo aikaisemmissa kirjoituksissaan vähätellyt jalon päämäärän puolesta tehdyn väkivallan pahuutta. Hän on väittänyt kommunismia vähemmän tuomittavaksi aatteeksi kuin kansallissosialismia, koska kommunismissa on hyvä päämäärä mutta arveluttavia vain sen tavoittelemisen keinot mutta natsismi on jo olemuksellisesti väkivaltainen ja paha aate.

Jos vain kommunismi olisi ollut moraalista päämäärää moraalittomasti tavoitteleva aate mutta natsismi sen vastakohtana sisäisesti johdonmukainen ja sellaisena rehellinen väkivallan evankeliumi, voitaisiinko kommunismia siinä tapauksessa pitää vähemmän moraalittomana? Voitaisiin yhtä hyvin ajatella juuri päinvastoin kuin Relander: väkivaltaan yhdistynyt valehtelu tai itsepetos on pahempaa kuin pelkkä väkivalta. On toki myös hyviä perusteita, joiden mukaan natsien rikoksia voidaan pitää pahempina kuin kommunistien. Silloin on

kuitenkin viitattava holokaustin systemaattisuuteen ja antisemiittiseen rasismiin, joka johti natsit vainoamaan juutalaisia ja monia muita ihmisryhmiä sen perusteella, mitä nämä olivat, eivät vain sen perusteella, mitä nämä olivat tehneet tai mikä oli heidän yhteiskunnallinen asemansa.

Tosiasiassa kommunismi ja natsismi eivät paljonkaan eroa toisistaan päämääriensä ja keinojensa sekä niiden välisen suhteen osalta. Kumpikin jatkaa keskiajalle ja jopa 100-luvun eKr. juutalaisiin seloottikapinallisiin ulottuvaa millenaristista ajattelua, jossa tavoitellaan lopun aikojen tuhatvuotista valtakuntaa väkivaltaisen kumousliikkeen kautta.

Modernit millenaristit eivät rajoitu kommunisteihin ja natseihin. Yhdysvaltojen nykyinen ulkopoliitikka on saman perinteen jatkoa. Pariisin 1968 opiskelijakapinan johtaja, EU-parlamentin vihreiden ryhmänjohtaja Daniel Cohn-Bendit ei Irakin sodan aikana turhaan verrannut Bushin hallinnon uuskonservatiiveja bolshevikkeihin. Jos ilkeillä halutaan, Relander näyttää liittyvän samaan joukkoon sanoessaan taistolaisten kannattamien keinojen tulleen paheksuttaviksi vasta jälkikäteen. Kannasta näet seuraa, että jos kommunismi olisi menestynyt maailmanpolitiikassa, siihen liittyvät rikokset olisivat muuttuneet hyväksyttäviksi: maukas munakas olisi oikeuttanut rikotut munat.

Relander on oikeassa huomauttaessaan, että Suomen nuortaistolaiset eivät koskaan käyttäneet poliittista väkivaltaa. Joku oikeistonuori saattoi korkeintaan menettää yönensä, kun kapakkapöydässä uhkailtiin teloitustuomiolla vallankumouksen jälkeen. Kansainvälisessä vertailussa taistolaisliike oli

tosi kesy: Molotovin cocktaileja ei heiteltä eikä autoja kaadettu mielenosoituksissa, puhumattakaan poliitikkojen ja teollisuusjohtajien murhasta Punaisten Prikaatien ja Baader-Meinhofin tapaan.

Taistolaisuuden totalitaarisuus ei ilmentynyt konkreettisena väkivaltana, vaan pikemminkin kompromissittomana oikeassa olemisen varmuutena. Oikeauskoisen etujoukon itsetyytyväinen henki oli liikkeen ehkä eniten ulkopuolisia tympinyt piirre. Utopistisesti asetettuihin päämääriin yhdistynyt ehdottomuus teki taistolaisista myös kyvyttömiä poliittisten reformien ajamiseen. Siksi voidaan kysyä, voidaanko heitä varsinaisesti pitää paremman maailman rakentajina.

Oikeudenmukaisuuden tavoittelu todellisessa maailmassa on ristiriitaisten intressien sovittelua ja kärsivällistä kompromissien tekoa: reformipolitiikkaa. Sellaista eivät ehdottomiin arvoihin uskovat vallankumoukselliset joko lainkaan ymmärrä tai heillä ei ainakaan ole sellaisen vaatimaa kärsivällisyyttä. Siksi vallankumousliikkeen toiminta on kompromissitonta oppositioon jäämistä, jollei se konkretisoidu muiden intresseistä piittaamattomaksi vallan keskittämiseksi omiin käsiin. Ehkä siksi nuortaisolaisuus myös oli liikkeenä lyhytaikainen. Se mureni sitä mukaa kuin sen kannattajakunta huomasi fundamentalismin hedelmättömyyden ja muuttui parempaa maailmaa tai ainakin omaa elämäänsä tosissaan rakentaviksi reformisteiksi.

Miksi taistolaisia pelättiin?

Heikki Mäki-Kulmala ihmettelee puheenvuoroissaan, miksi taistolaisuuteen vieläkin

suhtaudutaan niin vakavasti. Miksi taistolaisen vieläkin väitetään vieneen Suomen vallankumouksen ja neuvostomiehityksen partaalle, vaikka heidän kannatuksensa kaikesta medianäkyvyydestä huolimatta oli suurimmillaan opiskelijoiden ja koululaisten keskuudessa korkeintaan puolet kokoomuksen luvuista ja vaikka heidät pidettiin syrjässä kaikesta todellisesta vallankäytöstä?

Seikko Eskolan vastineen mukaan taistolaisia pelättiin siksi, että Neuvostoliiton uhka Suomen itsenäisyydelle oli 1970-luvulla todellinen. Tshekkoslovakia oli miehitetty, kommunistit puuhailivat Suomeen yleislakkoa ”vallanoton merkeissä” ja Neuvostoliiton suurlähettiläs Beljakovin koettiin avoimesti tukevan vallankumousta. Neuvostoliittoa avoimesti ihannoiva nuorisoliike organisoitui tehokkaasti ja sai massakannatuksen nopeasti. Se ilmaisi tukensa Tshekkoslovakian miehitykselle, saavutti vahvan aseman monissa ylioppilaskunnissa ja harjoitti mielipideterroria toisinajattelevia kohtaan. Eskolan näkökulmasta taistolaisnuoret näyttivät ilmoittautuneen vapaaehtoisiksi punabyrokrateiksi neuvostomiehityksen jälkeiseen Suomeen ja siten vähintäänkin rohkaisseen Neuvostoliiton pyrkimystä kommunismin toimeenpanoon maassamme.

Eskolan puheenvuoro antaa totuudenmukaisen todistuksen siitä, millä perusteilla oikeisto-oppositio aikanaan pelkäsi taistolaisia. Se ei kuitenkaan osoita, että kyseiset perusteet olisivat olleet päteviä omana aikanaan, saati sitten nyt. Vaikka neuvostomiehitystä saattoi olla syytäkin pelätä 1970-luvulla, suurin osa aikalaisista lienee ymmärtänyt, ettei Teiniliiton teini-ikäisistä

piirisihteereistä ja televisioteatterin näyttelijöistä kumouksen ydinjoukoksi olisi ollut.

Ei Neuvostoliittokaan nuortaistolaisiin toivoaan pannut vaan lähetti kotiryssänsä ihan muiden pakeille: Ilkka Kanerva, Esko Aho, Ulf Sundqvist ja punaiset vuorineuvokset olivat KGB:lle paljon tärkeämpiä kuin Jaakko Laakso, Juhani Ruotsalo ja Kristiina Halkola. Neuvostoliiton päästrategia Suomessa oli vahvistaa itselleen myönteisiä aineksia koko SKP:ssä, SDP:ssä ja jopa ei-sosialistisissa puolueissa. Nuorison kautta yritettiin epäilemättä vaikuttaa, mutta ainakaan kaikki neuvostovaikuttajat tuskin olivat tyytyväisiä sen karsinoitumiseen SKP:n vähemmistön leiriin.

Nuortaistolaiset jäivät marginaaliseen asemaan jopa SKP:n vähemmistösiivessä. Sini-paidat hyväksyttiin toki vappukulkueisiin, mutta kansanedustajaksi opiskelijaliikkeen edustajiksi laskettavia ei juuri päässyt, Sep-po Toiviaista ja Marjatta Stenius-Kaukosta lukuun ottamatta. SKP:n umpistalinistinen Uudenmaan piiri jopa käytti kaiken juonittelutaitonsa estääkseen Jaakko Laakson nousun eduskuntaan: nuortaistolaisten ikoni valittiin ensi kerran Arkadianmäelle Neuvostoliiton ollessa henkitoreissaan vuonna 1991.

Oikeistolaisille vastaväitteet eivät ehkä riitä. He voivat argumentoida, että taistolaisilla oli mielipideterroria lähentelevä kulttuurinen hegemonia, joka heikensi suomalaisten henkistä vastustuskykyä Neuvostoliiton painostuksen edessä. Oikeisto-opposition näkökulmasta taistolaiset eivät olleet yksin vaan manipuloivat hyväuskoiset myötajuoksijansa vasemmistososiaalidemokraatit ja K-linjan keskustalaiset käskyjään tottele-

vaksi yleisdemokraattiseksi tai edistykseksi rintamaksi, johon Kokoomuksen remonttimiehet ja nuorten liittokin kovasti pyrkivät.

Vasemmisto taistolaisia vastaan

On kuitenkin perusteetonta olettaa, että Suomen poliittinen eliitti olisi 1970-luvulla ollut vähemmistökommunistien tai varsinkin nuortaistolaisten narutettava. Päinvastoin taistolaisten eristämiseksi poliittiseen marginaaliin ja todellisen poliittisen vaikutusvallan ulkopuolelle toimi koko reformistisen vasemmiston raskas koneisto: SDP, SKP:n enemmistö, SKDL ja ammattiyhdistysliike estivät tehokkaasti vähemmistökommunistien etenemismahdollisuuksia. Korpilammella tehtiin laaja yhteiskuntasopimus jo 1970-luvun puolivälissä. Koska tämä politiikka oli omana aikanaan täysin näkyvää, voidaan epäillä, oliko taistolaisten johtaman vallankumouksen pelko lainkaan realistista.

Myöskään yliopistoilla ei taistolaisilla ollut hegemoniaa kuin korkeintaan paikoitellen ja lyhyen ajan. Kun Seikko Eskola on kuvannut taistolaisliikkeen vahvaa asemaa yliopistoilla muun muassa *Suomen tieteen historia* -teossarjaan kirjoittamassaan artikkelissa, hän jättää huomiotta, että myös opiskelijaliikkeessä ja akateemisessa vasemmistossa käytiin kovaa taistelua taistolaisien kanssa jo varhaiselta 1970-luvulta alkaen. Sitä kävivät sosiaalidemokraatit, enemmistökansandemokraatit, usein unohdetut yliopistomarxistit ja 1970-luvun lopulta alkaen myös vihreät.

Vasemmistososiaalidemokraatit kävivät 1970-luvun Jo riittää -kampanjansa erottaes-

saan puolueeseen soluttautuneen taistolaisen viidennen kolonnan eli ns. pitkäsläiset. Enemmistökansandemokraatit pitivät yllä Prahan kevään henkeä ja esittelivät suomalaisopiskelijoille Rudolf Bahron kaltaisia Itä-Euroopan toisinajattelijoita – ja maksoivat siitä tietenkin Tehtaankadun epäsuosiona.

Valtaosa ammattitutkijoiksi ryhtyneistä taistolaisopiskelijoista hylkäsi varsin nopeasti sekä dogmaattisen neuvostomarxismiin että siihen perustuvan poliittisen fundamentalismin. Osa yliopistomarxisteista kritisoi avoimesti reaalisosialismia jo silloin, kun poliittinen eliitti ja valtamedia vielä vaikenivat. *Helsingin Sanomien* pitkään taistolaiseksi luokittelemassa Tutkijaliitossa harastettiin 1970-luvun lopulla länsieurooppalaista pääomalogiikkaa ja Frankfurtin koulun kriittistä teoriaa, jotka arvostelivat marxismi-leninismiiä ja näkivät neuvostojärjestelmän vain yhtenä esineellistävän tavara-tuotannon muotona. Kun 1980-luvun alussa kuultiin huhu oululaisten Moskovon ystävien suunnittelemaasta Tutkijaliiton kaappaamisesta, Helsingistä matkusti Tampereelle liittokokoukseen Matti Viikarin ja Arto Noron johdolla niin jyrävä vastadelegaatio, että kaappaushanke unohtui sen tien.

Jopa taistolaisten pitkään hallitsemassa Akateemisessa Sosialistiseurassa muuttui sävel 1980-luvun alussa, kun Tapani Hieta-niemen päätoimittajakaudella *Yliopiston Tiedonantaja* muutti nimensä *Vastavirraksi* ja paneutui reaalisosialismikritiikkiin. Sitä ennen oli Neuvostoliiton epäkohtien usein rie-naava arvostelu jo aloitettu helsinkiläisten historianopiskelijoiden *Kronikka*-lehdessä.

Kun taistolaisten mielestä lehdessä olisi pitänyt pilkata myös porvareita, Stalinin vainoista uupumatta kirjoittanut Timo Soukola veti kritiikiltä maton alta todetessaan, että kommunistina hän koki velvollisuudekseen muistuttaa nimenomaan kommunistien hirmutöistä, vaikka radikaalin sivistyneistön tulisikin paljastaa yhtä lailla kaikkien aate-suuntien tekemät rikokset.

Esimerkkini vasemmistolaisesta taistolaisvastaisuudesta voivat vaikuttaa marginaalisilta – ja ovat pääosin omalta opiskeluajaltani, jolloin sekä taistolaisten että Neuvostoliiton uhka olivat muutenkin hellittäneet. Ne eivät kuitenkaan ole sen huonompia kuin Eskolan muistot taistolaisten tylyydestä ja toisinajattelijoiden uhkailuista. Tosiasiassa taistolaisuudella oli myös vasemmistolaisia vastavoimia läpi koko 1970-luvun; kaikki eivät koskaan suostuneet stalinismiin myötäjuoksijoiksi. Nimenomaan vasemmistolainen kritiikki söi kannatuspohjan taistolaisuuden jälkikasvulta. 1980-luvun alussa oli massaliikkeestä jäljellä enää pelkkä änkyröiksi, sarvikuonoiksi ja telaketjulinjaksi pilkattu jäännös. Oikeisto-opposition tuntemaa vallankumouksen pelkoa voidaan tässäkin valossa pitää vahvasti ylimitoitettuna.

Kokoomuslaiset voivat tietenkin arvostella 1970-luvun ei-taistolaista opiskelijavasemmistoa siitä, että sen edustajat mieluummin muodostivat stalinistien kanssa yleisdemokraattisen rintaman kuin puolustivat porvareiden kanssa yhdessä demokratiaa ja moniarvoisuutta. Ehkä yleisdemokraattinen rintama voidaan osittain tulkita tuon ajan reaalipoliitikaksi – jota jälkikäteen on help-poa syyttää liian jyrkästä kumarruskulmas-

ta Neuvostoliiton ja sitä ihannoivien diktatoristen aatteiden suuntaan.

Toisaalta 1960- ja 1970-luvun oikeistolaisuus ei ollut pelkästään demokratian ja moniarvoisuuden puolustusta. Oikeistoa ei vastustettu ensisijaisesti siksi, että se oli Neuvostoliiton vastavoima. Vapaamieliset vasemmistolaiset ja liberaalit kokivat oikeiston yhdenmukaistavan ja komentelevan kurikulttuurin edustajaksi. Yhteistyötä ei koettu luontevana tehdä niiden kanssa, jotka nostivat jumalanpilkkasyytteen Hannu Salamaa vastaan, tekivät eduskuntakyselyn Terho Pursiaisen *Uusimmasta testamentista* tai puolustelivat Vietnamin sotaa, Persian shaahia ja Etelä-Afrikan apartheidia.

Taistolaisuuden historia tarvitsisi vielä paljon sekä empiiristä että teoreettista tut-

kimusta. Kimmo Rentola voi silti olla oikeassa arvellessaan, että nuortaistolaisuudessa on jotakin, joka ei helposti taivu järjellä käsitettäväksi. Ja vaikka kaikki asiaan kuuluvat lähteet esiteltäisiinkin, tulkintakiistat eivät siihen loppuisi. Ideologiväritteiset erimielisyydet kuitenkin piristävät historiantutkimusta ja pitävät yleisön mielenkiintoa sitä kohtaan vireänä. Tässä hengessä *Historiallinen Aikakauskirja* tarjoaa tässä numerossa kesälukemiseksi taistolaiskeskustelun lisäksi muun muassa uuden, toistaiseksi viimeisen kierroksen talvisotadebatia sekä laajan teemakokonaisuuden juutalaisuuden, antisemitismin ja Israelin historiasta.

Juba Sihvola